

Lucyna Kopciewicz

**KOBIECOŚĆ,
MĘSKOŚĆ**
i przemoc symboliczna

Polsko-francuskie
studium porównawcze

Kobiecość, męskość i przemoc symboliczna

Polsko-francuskie studium porównawcze

Lucyna Kopciewicz

Kobiecość, męskość i przemoc symboliczna

Polsko-francuskie studium porównawcze

Oficyna Wydawnicza „Impuls”
Kraków 2005

© Copyright by Uniwersytet Gdański
© Copyright by Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2005

Recenzja:

dr hab. Ewa Radziewicz, prof. UG
prof. dr hab. Tomasz Szkudlarek

Redakcja wydawnicza:

Daria Loska

Adiustacja:

Piotr Mocniak

Projekt okładki:

Ewa Tatiana Beniak

ISBN 83-7308-447-9

ISBN 83-7326-274-1

Uniwersytet Gdański
80-952, Gdańsk, ul. Bażyńskiego 1A

Oficyna Wydawnicza „Impuls”
30-619 Kraków, ul. Turniejowa 59/5
tel. (012) 422-41-80, fax (012) 422-59-47
www.impulsoficyna.com.pl, e-mail: impuls@impulsoficyna.com.pl
Wydanie I, Kraków 2005

Lud ma sądy bardzo zdrowe [...] Półmędrki dworują sobie z tego i ukazują w tym z tryumfem szaleństwo świata, ale z racyj, których oni nie przenikają, świat ma słuszność.

(B. Pascal, *Myśli*, PAX, Warszawa 2002, s. 154)

Jaś, Małgosia i Baba Jaga poszli studiować. Jaś poszedł na Uniwersytet, Małgosia do Wyższej Szkoły Morskiej, a Baba Jaga na Politechnikę. Po roku spotykają się i dzielą wrażeniami. Jaś opowiada: my to się nic nie uczymy, tylko balujemy: piwko, balangi... Małgosia mówi: u nas jest trochę gorzej, ale też czasem chodzimy na imprezy; przynajmniej raz w miesiącu sobie pobalujemy. Też nie jest źle, tylko trochę więcej nauki niż u was. A Baba Jaga mówi: a my to nic nie balujemy, nic nie pijemy, cały czas się uczymy, ale za to jestem najładniejszą kobietą na wydziale.

(student informatyki, Polska)

Spis treści

Wstęp	9
Wprowadzenie	
Kobiecość i męskość – badanie efektów działania przemocy symbolicznej	11
Teoretyczne ramy badań własnych. Teoria przemocy symbolicznej na tle podstawowych orientacji badawczych systemów symbolicznych	15
Organizacja badań empirycznych	25
Część pierwsza	
Kobiecość i męskość jako elementy architektury społecznej. Studium fenomenograficzne	31
Część druga	
Kobiecość i męskość w porządku pól społecznych	89
Zakończenie	
Kobiecość i męskość jako efekty działania przemocy symbolicznej	191
Bibliografia	203

Wstęp

Książka *Kobiecość, męskość i przemoc symboliczna. Polsko-francuskie studium porównawcze* poświęcona jest zagadnieniu przemocy symbolicznej, której efekty działania sięgają znaczeń rodzaju. Zgodnie z podstawowymi założeniami tej teorii zasadne wydaje się stwierdzenie, że kobiecość i męskość, które zazwyczaj traktujemy jako nieproblematyczne i „oczywiste”, zawdzięczają własny znaczeniowy kształt oraz złudzenie oczywistości, naturalności i nieproblematyczności działaniu tej subtelnej postaci przemocy.

Prezentowana praca w pewnym sensie stanowi kontynuację badań omówionych w książce mojego autorstwa zatytułowanej *Polityka kobiecości jako pedagogika różnic*¹; w pewnym sensie – gdyż analizy zostały przeze mnie pogłębione o kontekst „miejsca”. Analizy efektów działania przemocy symbolicznej osadziłam w kontekście badania porządku pól społecznych polskich i francuskich uniwersytetów. Okazuje się bowiem, że logika analizowanych pól społecznych, określając warunki bycia jednostek w tych obszarach społecznych, działa też w odniesieniu do rodzaju – przekształca urodzajowione „ja”, uprzywilejowując pewne jego wersje, a innym odmawiając statusu pożądanego (czyniąc je gwarantem reprodukcji porządków pól społecznych).

Podstawą analiz, które przedstawiam w tej książce, są badania empiryczne wykonane w 2002 roku w ramach projektu badawczego „Przemoc symboliczna i kobiecy *habitus*. Feministyczne interpretacje teorii społecznej Pierre’a Bourdieu. Polsko-francuskie fenomenograficzne studium porównawcze” (2H01/2002/22). Moją intencją w niniejszej publikacji jest wskazanie, w jaki sposób przy użyciu stosunkowo nieskomplikowanych narzędzi metodologicznych możliwe jest dotarcie do podstawowych sposobów konstrukcji światów społecznych badanych, do sfery mechanizmów

---

¹ L. Kopciwicz, *Polityka kobiecości jako pedagogika różnic*, „Impuls”, Kraków 2003.

wykluczania i samowykluczania społecznego, innymi słowy – do sfery obiektywnych oraz wcielonych (subiektywnych) pryncypiów przemocy symbolicznej, aktualizowanych w codziennym działaniu jednostek. W pierwotnym zamyśle celem zaprojektowanych badań empirycznych było opisanie procesu odtwarzania i konstruowania świata wokół kategorii rodzajowych – kobiecości i męskości. Okazało się jednak, że życie (empiria) brutalnie zweryfikowało wiele z przyjmowanych przedzałożeń, i o ile w polskiej części projektu badawczego wspomniana presupozycja była prawomocna, o tyle w części francuskiej nie znalazła potwierdzenia, co oznacza, iż – najprawdopodobniej – w materiale empirycznym został zarejestrowany inny, społecznie istotniejszy „klucz”, przy pomocy którego jednostki są klasyfikowane i umiejscawiane w przestrzeni społecznej. Najprawdopodobniej we francuskiej rzeczywistości społecznej logika rodzajowa w jej rozszczeniuach do porządkowania przestrzeni społecznej została przekroczona przez inną logikę, okazując się „małą różnicą” w porównaniu z różnicami „większymi” – klasowo-etnicznymi. Zostałam zatem zmuszona do przeniesienia analitycznego punktu ciężkości z prostego opisu systemu różnic i podobieństw w sposobach konceptualizacji kobiecości i męskości na pytanie o przyczyny sprawnego posługiwania się kategoriami rodzajowymi przez jedną grupę badanych (grupę polską) i niemal całkowitą „niesprawność” drugiej grupy (grupy francuskiej).

Jak już wspomniałam, zgromadzony materiał empiryczny w części „francuskiej” ujawnił dodatkowy wymiar, którym jest dominacja symboliczna rozgrywająca się w obrębie relacji klasowo-etnicznych. Ów nieprzewidziany, aczkolwiek znaczący aspekt, został włączony jako pełnoprawny wątek analityczny, gdyż – jak sądzę – pryncypia metodologii nie powinny ograniczać (cenzurować) prawdy o rzeczywistości poddanej naukowemu oglądowi.

***

Chciałabym bardzo gorąco podziękować wszystkim (a oni z pewnością odnajdą siebie w owym nieosobowym „wszyscy”), którzy brali udział w badaniach: osobom przeprowadzającym wywiady – za rzetelność wykonania, badanym – za poświęcony czas, szczerłość i zainteresowanie wynikami analiz, a tym, którzy byli ze mną w Paryżu, za ich znaczącą obecność – za to, że byli, i z nadzieją, że jeszcze nieraz będą...

Wprowadzenie

Kobiecość i męskość – badanie efektów działania przemocy symbolicznej

Perspektywą teoretyczną, w której osadziłam przedstawione analizy, jest teoria przemocy symbolicznej Pierre’a Bourdieu. Dzięki wypracowanemu na jej gruncie instrumentarium udało się dokonać fragmentarycznej rekonstrukcji „niepisanej partytury, wedle której organizują się działania wykonawców, choć każdemu z nich wydaje się, że improwizuje na własną melodię”¹. Aby jednak nie przyjmować fatalistycznego założenia, zgodnie z którym jednostka działająca jest marionetką bezwolnie miotaną siłami, które ją przekraczają i nad którymi ona nie panuje, punktem wyjścia przedstawionych analiz stały się wizje i interpretacje rzeczywistości społecznej jednostek w niej działających, które – w świetle teorii społecznej Bourdieu – są niezbywalnymi częściami świata społecznego. Nie należy bowiem zapominać, że jednostki działające nie są prostą emanacją społecznej struktury, ale są wyposażone w wyobrażenia i wolę², które są wnoszone do sfery społecznej praktyki. Zatem jednostkowe teorie spontaniczne i praktyczna kompetencja (praktyczne mistrzostwo) jednostek działających są stałymi komponentami procesu wytwarzania społeczeństwa (w tym także jego przemiany).

Najistotniejszą z przyczyn zainteresowania codzienną wiedzą i kompetencją, zwaną praktycznym mistrzostwem jest możliwość dotarcia za ich pośrednictwem do „systemu społecznie uznawanych typyfikacji i hierarchii ważności”, za pomocą których jednostki nadają znaczenie swemu – jak mawiał Schütz – „światu przeżywanemu”³. Nie przekreślając ważności

---

¹ P. Bourdieu, *Choses dites*, Editions de Minuit, Paris 1987, s. 164.

² Bourdieu nawiązuje do stwierdzenia Schopenhauera o tym, iż społeczeństwo jest zbudowane z przedstawienia i woli; por. P. Bourdieu, L. Wacquant, *Zaproszenie do socjologii refleksyjnej*, tłum. A. Sawisz, Oficyna Naukowa, Warszawa 2001, s. 14.

³ *Ibidem*. Przytaczam za Bourdieu, por. P. Bourdieu, L. Wacquant, *Zaproszenie do socjologii refleksyjnej*, *op. cit.*, s. 14.